

DOI No: [http:// http://dx.doi.org/10.14225/Joh310](http://dx.doi.org/10.14225/Joh310)

“ABOŞ” KELİMESİNİN KÖKENİ VE ANLAMI

Serdar YAVUZ*
Türker Barış BULDUK**

Özet

Akraba; Ar. akribā kelimesinden dilimize geçmiştir. Türkçe sözlükte ise kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler anlamındadır. Akrabalık ise, kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım, anlamlarına gelmektedir. Akrabalık kavramı kan yoluyla, evlilik yoluyla bazen de insanların kendilerini akraba gibi birbirine yakın hissetmesi şeklinde büyüüp genişler. İster kan yoluyla ister evlilik yoluyla isterse de insanların birbirini akraba gibi hissetmesi yoluyla da olsa akrabalık bağı, adlandırmaları ve bütün halde bu kavram Türk toplumunda oldukça yaygındır.

Bu yazıdan hareketle; kökeni, kavramsal alanı, toplumsal karşılığı, sosyal işlevi farklı olduğunu düşündüğümüz ve Adıyaman ili ve yöresinde yoğun bir şekilde kullanılan abo/abbo/aboş/abboş kelimesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Akraba, Türkiye Türkçesi ağızları, etimoloji, kavramsal alan, sosyolojik.*

The Origin and The Meaning of The Word “Aboş”

Abstract

Akraba (kin) has come into our language from the word Ar. Akribā. In Turkish Dictionary, it means one's who are related with each other with blood relation. Akrabalık (kinship) means one's who are related with each other viablood or marriage. The concept of kin ship grows and expands viablood, marriage and sometimes with people's feeling each other closed like a kin. Either viablood or marriage or with people's feeling each other closed like a kin, kinship, its namings and this whole notion is very common in Turkish society.

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Uzman.

With the reference of this article, we will analyze the word abo/abbo/aboş/abboş which is commonly used in Adıyaman province and its region and we think that it is different with its origin, conceptual scope, social counterpart, social function.

Keywords: *kin, Turkey Turkishdialects, etymology, conceptual scope, sociological.*

Türkiye Türkçesi Ağızları; gramer özellikleri bakımından sadece dilbilgisi (ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi) için değil sosyoloji, tarih, sanat tarihi, etimoloji gibi birçok bilim dalı için başvuru kaynağıdır. Efrasiyap Gemalmaz'a göre Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki malzemenin “ölçsüz bolluğu” araştırmacıları hep bu bilgi bankasına yönlendirmiştir.¹ Türkiye Türkçesi Ağızları verileri ile dile, sosyolojiye, tarihe... ait birçok bilinmeyen ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi Ağızları önemli bir başvuru kaynağıdır.

Türkiye Türkçesi ağızları hem standart dile kaynaklık eden metinler sunar hem de etimolojik çalışmaları çözümleyici bir dil atölyesi görünümüne bürünür. Türkiye Türkçesinin kelime türetmede veya yabancı kelimelere karşılık bulmada müracaat ettiği kaynaklardan biri de Türkiye Türkçesi Ağızlarıdır. Bazen, kökeni bulunamayan kelimelerin veya kelime-ek ilişkisinin değişim-gelişim süreci Türkiye Türkçesi Ağızları yardımıyla çözülebilmektedir.

Bu yazıda Türkiye Türkçesi Ağızlarında kullanılan gakgo/gakgoş, dadaş, ökkeş kelimelerine anlamsal yaklaşımda bulunulacak ve Adıyaman ili ve yöresinde kullanılan “aboş” kelimesinin etimolojik çalışması yapılmaya çalışılacaktır. Yukarıda verdiğimiz kelimelerin anlamsal ve etimolojik çalışmasını yapmadan önce Türkçe ile ilgili yapılmış etimolojik sözlüklere değinmek yerinde olacaktır.

Büyük Türkçe Sözlük'te köken bilimi şeklinde verilen kelime şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir dildeki kelimelerin kaynağını gösteren, ne zaman ortaya çıktıklarını, nereden geldiklerini, hangi evrelerden geçtiklerini araştıran, kelimelerin hem biçim hem anlam tarihini ele alan dil bilimi dalı, etimoloji”.² Köken bilgisi çalışmalarında art zamanlı ve eş zamanlı çalışmaların önemini vurgulayan Türk Dil Kurumu etimolojik çalışmalarda kelimenin veya ekin hem fonetik, hem morfolojik hem de semantik yolculuğunun önemini vurgular. Köken bilgisi çalışmaları dilin yaş tespitinde önem taşımaktadır. Dolayısıyla

¹ Efrasiyap Gemalmaz (1996), *Ağzı Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler*, Ağzı Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay., Ankara, s. 6.

² Büyük Türkçe Sözlük, 2011, s. 1496.

kelimeyi veya eki tarihi belgelerde taşınabilecek en eski zaman dilimine götürmek etimoloji bilim dalının etimoloji çalışması yapanın temel görevidir.

Galip Güner; “Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi” adlı çalışmasında etimoloji teriminin tarihi hakkında şu bilgileri vermiştir. “Etimoloji terimi ilk olarak Helenistik çağda Halikarnasoslu Dionysios tarafından kullanılmıştır. Herakleitos ve Demokritos da kelimelerin kökeni ve kavramla anlam arasındaki ilişkiler üzerine fikirler ileri sürmüşlerdir. Eflatun diyaloglardan oluşan Kratyos adlı eserinde kelimeler arasında anlam bakımında ilişkiler kurmuştur. Orta Çağ’da dil üzerine yapılan araştırma ve çalışmalarda dillerin kökeni sorununa değinilmiş ve dillerin ortak bir kökten geldiği savunulmuştur. Buna bağlı olarak dillerde kullanılan bütün kelimeleri kökeni İbranicede aranmıştır.”³

Türkçe sözcüklerin etimolojisi üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı Türkiye dışından Türkologlar tarafından başlatılmış olsa da Türkiye’den yapılmış çalışmalar da azımsanmayacak derecededir. Ölmez, “Etimoloji Sözlükleri” adlı yazısında köken bilgisi alanında yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve etimoloji çalışmalarını; ilk çalışmalar, çağdaş çalışmalar, alıntı sözlükleri, komşu dillerin etimoloji sözlükleri, etimoloji yazıları ve yeni çalışmalar şeklinde başlıklandırmıştır.⁴

XI. yüzyılda Türkistan’dan başlayan batıya göç hareketleri birkaç yüzyıl devam etmiş ve Oğuz boyları zamansız ve karışık bir biçimde Anadolu’nun değişik yerlerine göç etmişlerdir. Dağınık bir halde yaşayan Oğuz boyları dini ihtiyaçlarını eren ve evliyalara bağlanarak gidermişlerdir. Anadolu’nun çeşitli bölgelerine yayılarak Anadolu coğrafyasının İslamlaşmasında önemli bir rol üstlenen bu evliyalardan birisi de Adıyaman merkeze bağlı Zey köyünde medfun Şeyh Abdurrahman Erzincani hazretleridir.

Şeyh Abdurrahman Erzincani hazretlerinin Safiyüddin Erdebeli’nin müridi ve halifesi olduğu ve XIV. yüzyılda Azerbaycan’ın Erzincani bölgesinden Adıyaman’ın Zey köyüne göç ettiği rivayet edilmektedir. Ayrıca, Adıyaman ilinin Ziyaret köyünde, Hz. Muhammed ile birlikte Mekke’den Medine’ye göç eden ve İslamiyet’i ilk kabul eden sahabilerden birisi olan Ebu

³ Galip Güner (2006), *Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi*, **Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Vol. 30/II, Festschrift in Honor of Orhan Okay-II, Harvard University, s. 77.

⁴ Mehmet Ölmez (1998), *Etimoloji Sözlükleri*, Kebikeç, S. 6, s. 175.

Zer el-Gifari hazretlerine ait olduğu iddia edilen bir türbe de bulunmaktadır. Bu iki evliyanın gerek Anadolu'da gerek Adıyaman ilinde etkileri çok büyüktür.⁵

Türklerde ad vermenin çeşitli yolları ve sebepleri vardır: “Çocuğun doğduğu yer, gün, ay ve mevsimle ilgili adlar, hayvan, maden ve bitkilerle ilgili adlar, coğrafi, kozmik ve meteorolojik öğelerle ilgili adlar, minnet, şükran, hayranlık ve dostluk duygularıyla ilgili adlar, atanın akrabasının adı, kültür değişimini yansıtan adlar, tesadüfi adlar ve dini adlar bunlardan bazılarıdır.”⁶

Anadolu'da eren ve evliya gibi toplumda derin etkiler bırakmış insanların isimlerinin çocuklara ad olarak konulması yüzyıllardır uygulanan bir gelenektir. Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta “Ökkeş” adının (Ukkaşe Hazretlerinin Nurdağı ilçesinde olduğuna inanılan türbesinden ötürü); Şanlıurfa'da “Halil İbrahim” adının (Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atıldığı yer olduğuna inanılan Şanlıurfa-Balıklığöl'den ötürü); Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde erkek çocuklarına “Müslüm” , kız çocuklarına “İslim” adının (İlçede var olduğu inanılan Şeyh Müslüm Efendi türbesinden ötürü) yaygın bir biçimde konulması kutsallığına inanılan bu eren ve evliyaların toplum üzerindeki etkilerine birer örnektir.

Bu yazımızda Adıyaman'da ad koyma geleneği ile bağlantı kurarak, Adıyaman yöresinde çok sık kullanılan “Aboş” kelimesinin kökeni, anlam alanı ve sosyal işlevi üzerinde duracağız.

Yazı dilinin ortak kelime kadrosu içinde yer almayan ve sadece belli yörelerde kullanılan kelimelere mahalli kelimeler diyoruz⁷ Türkiye Türkçesinin birçok ağzında bu kelimelere rastlamamız mümkündür.

Türkiye Türkçesinin birçok ağzında, bazı adların, hitap olarak kullanılırken kısaltıldığını ve son hecesine bir “o” sesinin eklendiğini görmekteyiz. Bunun sebeplerinden biri dildeki en az çaba yasasının doğal sonucudur. Bu adları kullanmak adın söylenişinin ve süresinin hem daha kolay hem de daha ekonomik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu duruma özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağzlarında daha sık rastlanmaktadır. Mahmut >

⁵ Adıyaman ili ve yöresindeki dini nitelikli kişiler ile ilgili geniş bilgi için bk. İsmail Celalettin Yaşar (2010), Adıyaman İli ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fevzi Rençber (2012), Adıyaman'da Alevilik, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

⁶ Leylâ Karahan (2008), *Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği, The 51st Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC 51)*, Ulaşıldığı yer: www.turkoloji.cu.edu.tr, Erişim Tarihi: 02.09.2013, s. 2.

⁷ Ahmet Buran (2008), Gakgo/Gakkoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı, **Makaleler, Turkish Studies Yayınları**, s. 160.

“Aboş” Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

Máho, Mehmet > Mamo, Hüseyin > Hüso, Ayşe > Áşšo, Fatma > Fato, Ali > Álo, Ahmet > Áhmo gibi. Bu şekilde kısaltılan adların bir kısmına sevgi, şefkat anlamı katmak için “ş” ünsüzünün eklendiği görülmektedir. Mehmet > Mamoş, Fatma > Fatoş, Ali > Aliş, İbrahim > İboş gibi. Yukarıda verdiğimiz adlardan bir kısmı dini nitelikli olsa da bir kısmı söylenişin kolay olmasının yanında sevgi ve şefkat ifade etmenin sonucu olarak kabul edilmelidir.

Dini nitelikli olan veya olmayan birtakım adları kısaltarak ve bunlara ek getirerek bu adların kullanılması Anadolu’da yaygın bir gelenektir. Özellikle bu adlardan bir kısmı dini nitelikli Ökkeş, Aboş; bir kısmı sosyal özellikli yakıştırma lakap Gakkoş, Dadaş şeklinde hem halk arasında hem de yazılı metinlerde bulunmaktadır. Bu adların sonuna -ş sesinin getirilmesi asla tesadüfi değildir.

Leyla Karahan Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği adlı yazısında ad verme ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Kişi adları, ad vericinin karakteri, zevkleri, dünya görüşü; içinde bulunduğu toplumun yapısı, kültürü, dili, gelenek ve görenekleri hakkında ipuçları verebilen çok önemli dil malzemeleridir. Bundan dolayı kişi adları, müstakil bir bilim dalının “anthroponomy”nin (kişi adları biliminin) konusu olduğu gibi toplum bilimi, halk bilimi, kültür tarihi, dil bilimi gibi çeşitli disiplinlerin de ilgi alanına girmiştir.⁸ Kişi adları ile ilgili yapılan yukardaki değerlendirmelerin aynısı kısaltılmış şekilde kullanılan Aboş, Fatoş, Emoş, Zeynoş kelimeleri için de geçerlidir. Bu adlar da içinde buldukları toplumun karakteri, zevkleri, sosyal yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Adıyaman yöresinde kullanılan “Aboş” kelimesinin kökeninin il merkezi çevresinde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri ve Ebu Zerr el Gıfari Hazretlerinin türbelerinin bulunması nedeniyle erkek çocuklara çok sık bir biçimde konulan “Abdurrahman” ve “Abuzer” adlarına dayandığını, bu adların kısaltılarak “Abo/Abbo” halini aldığını ve sevgi, şefkat anlamı katmak için de “-ş” sesinin eklenerek “Aboş” şeklinden aldığı görülmektedir. Abdurrahman veya Abuzer Abbo>Abo>Aboş.

“Aboş” kelimesinin kökenini incelerken bu kelimenin Anadolu ağızlarında kullanılıp kullanılmadığını da ortaya koymak gerekmektedir. Kelimenin kökünü oluşturan “Abdurrahman” ve “Abuzer” adlarının birtakım

⁸ Leylâ Karahan (2008), *Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği*, **The 51st Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC 51)**, Ulaşıldığı yer: www.turkoloji.cu.edu.tr, Erişim Tarihi: 02.09.2013, s. 2.

Anadolu ağızlarında da aynı biçimleriyle kullanılmaktadır. “Abuzer” adının Malatya-Akçadağ ve çevresinde Abo⁹ şeklinde kullanıldığı; yine “Abdullah” adının Gaziantep Baraklarında Abo¹⁰ şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Adıyaman yöresinde sıklıkla kullanılan “Apo/Appo” kısaltmasının da “Aboş” kelimesinin kökeninde etkisi büyüktür. (Abdullah>Apo/Appo>Apo-ş/Appo-ş>Aboş) Bu kullanıma Türkiye Türkçesinin farklı ağızlarında rastlamak mümkündür. Sivas yöresinde “Abdullah” adının kısaltılmış hali şeklinde kullanılan Apo¹¹ kelimesine rastlamaktayız. Yine Siverek ve Karlıova ağızlarında Apo¹² kelimesinin “amca” yerine kullanıldığını; Sivas ve Tokat yöresinde Appo¹³ kelimesinin “eş, koca” anlamıyla kullanıldığını görmekteyiz.

“Aboş” kelimesinin etimolojik incelemesini yaptıktan sonra bu kelimenin Adıyaman yöresindeki kavram alanı ve sosyal işlevi üzerinde de durmak gerekmektedir.

“Aboş” kelimesi sadece Adıyaman yöresinde kullanılmakta ve doğma-büyüme Adıyaman merkez ahalisinden olanlar için kullanılan mahalli ve yakıştıрма bir ifadedir.

Yazılışları ve okunuşları farklı olsa da bazı kelimelerin göstergebilimsel boyutta çağrışım değeri aynıdır. Bu kelimeler yöresel ağızda bazen ağabey anlamlarında (Gakgo/Gakgoş)¹⁴, büyük kardeş (Dadaş)¹⁵, halk arasında yiğit, mert, arkadaş, dindaş (Aboş) anlamlarında kullanılmaktadır.

Adıyaman ili ve yöresinde uzaktan gelmiş, tanınmayan, adı bilinmeyen insanlara da bu ad ile seslenilebilmektedir.

⁹ Ahmet Turan Sinan, Akçadağ-Doğanşehir ve Darende Ağızları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1992, s. 162.

¹⁰ Rıza Gül (1999), Gaziantep Barakları Ağızı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, s. 206.

¹¹ Şaban Doğan (2001), Sivas Merkez İlçe ve Köyleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, s. 232.

¹² Sadettin Özçelik-Erdoğan Boz (2009), Siverek Merkez Ağızı, **Gazi Kitabevi**, Ankara, s. 279.

Osman Özer (1990), Karlıova ve Yöresi Ağızları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, s. 190.

¹³ Ahmet Caferoğlu (1994), Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, **TDK Yay.**, Ankara, s. 19.

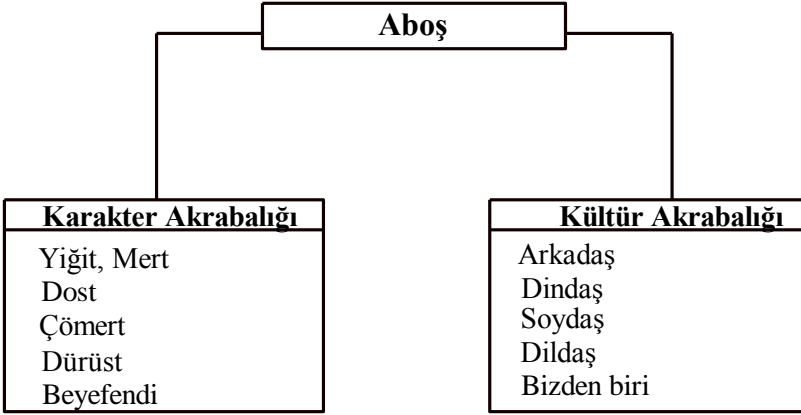
¹⁴ Ahmet BURAN (2008) *Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı*, **Makaleler, Turkish Studies Yayınları**, s. 162.

¹⁵ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 02.09.2013

“Aboş” Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

Doğan Aksan kavram alanın şöyle açıklamaktadır: Birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlımlıların, içinde düşünüldükleri alandır.¹⁶ Aboş kelimesinin kavram alanı içerisinde ise yiğit, mert, cömert, arkadaş, dindaş, soydaş kelimeleri ve bu kelimelerin kavram alanları yer almaktadır.

Aboş kelimesinin anlamsal genişliği ve kavram alanı içerisinde “karakter akrabalığı ve kan akrabalığı”¹⁷ şeklinde oldukça iki önemli terim vardır. Bunları aşağıdaki şema ile görsel hale getirdik.

¹⁶ Doğan Aksan (1971), *Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine*, **TDAY Belleten-1971**, TDK Yay., s. 254.

¹⁷ Bu tablo Ahmet BURAN (2008) *Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı*, adlı makalesinden hareketle oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

AKSAN D. (1971), *Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine*, **TDAY Belleten-1971**, TDK Yay., s. 254-262.

BURAN A. (2000), *Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı*, Makaleler, Turkish Studies Yayınları, s. 162.

Büyük Türkçe Sözlük (2011), TDK Yay., Ankara.

CAFEROĞLU A. (1994). **Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Baskı, Ankara.

GEMALMAZ E. (1999), *Ağzı Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler*, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay., Ankara, s. 4-15.

GÜNER G. (2006), “Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayınlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi”, Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları, Vol. 30/II, Festschrift in Honor of Orhan Okay-II, Harvard University, s. 77-93.

KARAHAN Leylâ, (2008), *Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği*, **The 51st Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC 51)**, Ulaşıldığı yer: www.turkoloji.cu.edu.tr, Erişim Tarihi: 02.09.2013.

SİNAN A.T. (1992). **Akçadağ-Doğanşehir ve Darende Ağızları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

GÜL R. (1999). **Gaziantep Barakları Ağzı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.

ÖLMEZ M. (1998), *Etimoloji Sözlükleri*, **Kebikeç**, S. 6, s. 175-184.

ÖZER O. (1990), **Karhova ve Yöresi Ağızları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

DOĞAN Ş. (2001). **Sivas Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

ÖZÇELİK S.-BOZ E. (2009), **Siverek Merkez Ağzı**, Gazi Kitabevi, Ankara.

RENÇBER Fevzi (2012), Adıyaman’da Alevilik, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

“Aboş” Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

YAŞAR İsmail Celalettin (2010), Adıyaman İli ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.